

ارزیابی عوامل راهبردی توسعه اکوتوریسم دریاچه بزنگان با تأکید بر ارزش‌های زیست

محیطی آن^۱

هادی قنبرزاده*

استادیار، گروه جغرافیا دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد

ابوالفضل بهنیافر

استادیار، گروه جغرافیا دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد

چکیده

موقعیت جغرافیایی ویژه و تنوع پدیده‌های طبیعی باعث شده تا ایران از شرایط منحصر به فردی از نظر جاذبه‌های اکوتوریستی برخوردار باشد. به طوری که مناطق تحت حفاظت از جمله دریاچه‌های طبیعی، پارک‌های ملی و ... طی سال‌های اخیر با جذب توریست جایگاه ویژه‌ای را به لحاظ گردشگری پیدا کرده‌اند. دریاچه حفاظت شده بزنگان که یکی از آثار ملی طبیعی در شمال شرق کشور محسوب می‌شود، با برخورداری از جاذبه‌های متنوع اکولوژیکی و زیست محیطی شرایط توسعه اکوتوریسم را با تدوین راهبردها و آرایه راهکارهای عملی و توجه به حفظ ارزش‌های زیست محیطی، دارا می‌باشد. در این پژوهش علاوه بر مطالعات میدانی، اسناد و مدارک موجود، با بهره گیری از الگوی راهبردی SWOT اقدام به شناسایی قابلیت‌ها و توانمندی‌های منطقه از جنبه‌های مختلف گردید و سپس یافته‌های حاصل از پژوهش در قالب ماتریس سوات، امکان برنامه ریزی را در راستای توسعه گردشگری منطقه فراهم کرده است. نتایج مشخص ساخت که ده نقطه‌ی قوت درونی در برابر هشت نقطه ضعف و هم چنین نه فرصت بیرونی در برابر هفت تهدید در منطقه شناسایی و به این ترتیب در مجموع تعداد نوزده عامل قوت و فرصت، به عنوان امتیاز و پانزده ضعف و تهدید به عنوان محدودیت‌ها و تنگناها در این ارتباط نیز شناسایی و تحلیل شد و نهایتاً چنین نتیجه گرفته می‌شود که آستانه‌ی آسیب پذیری دریاچه به خاطر ورود گردشگران نسبتاً بالا می‌باشد و نیازمند آرایه سیاست‌های مناسب و نظارت و کنترل و رفع محدودیت‌ها و استفاده از قابلیت‌ها و توانمندی‌های آن می‌باشد.

واژگان کلیدی: توسعه اکوتوریسم، عوامل راهبردی، ارزش‌های زیست محیطی، دریاچه بزنگان.

مقدمه

چشم اندازها و مناظر زیبای طبیعت مانند دریاچه‌ها، تالاب‌ها، بیشه زارها و ... از کانون‌ها و جاذبه‌های توریست پذیر است (سازمان حفاظت محیط زیست، ۱۳۸۸، ۹۵). هر چند که بسیاری از جاذبه‌های اکوتوریستی که نمونه‌های برجسته و منحصر به فردی از جوامع گیاهی و جانوری را تشکیل می‌دهند، عرصه‌های منابع طبیعی با ویژگی‌های اکولوژیکی و زیست محیطی خاص هستند که با هدف تضمین بقای گونه‌ها و تأمین تنوع زیستی، تحت حفاظت و مدیریت مستمر و

۱ - مقاله حاضر مستخرج از طرح پژوهشی "مطالعات امکان سنجی منطقه نمونه گردشگری دریاچه بزنگان" می‌باشد که با حمایت مالی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خراسان رضوی در سال ۱۳۸۹ به اتمام رسیده است.

Email: H.Qanbarzadeh@mshdiau.ac.ir

*نویسنده مسئول: ۰۹۱۵۱۱۵۶۰۲۵

یک پارچه اداره می‌شوند. یکی از نواحی اکوتوریستی و جاذب توریست در کشورمان، دریاچه‌ها می‌باشند که بسیاری از آن‌ها به عنوان آثار ملی طبیعی تحت نظارت و مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست کشور بوده که در این رابطه می‌توان به دریاچه بزنگان واقع در شمال شرق کشور اشاره کرد که یکی از کانون‌های گردشگری به خصوص در طی سال‌های اخیر از جایگاه ویژه‌ای برخوردار شده است. مسلماً لازمه مدیریت صنعت گردشگری در هر منطقه حفاظت شده‌ای، تهیه یک برنامه مدیریتی متناسب با ویژگی‌های زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی آن منطقه می‌باشد. تدوین این برنامه به مدیریت گردشگری تسهیلات و امکانات مرتبط با آن کمک می‌نماید (Swarbrook, 1999:147). بنابراین گسترش صنعت گردشگری در این مناطق می‌تواند در شناسایی هر چه بهتر توانمندی‌ها و قابلیت‌ها به لحاظ توان جذب گردشگر مفید واقع شود.

گردشگری بخش عمده اقتصاد جهانی را تشکیل می‌دهد و یکی از بزرگ‌ترین صنایع جهان می‌باشد (WTO, 1999:20) و پیش بینی می‌شود که تا سال ۲۰۲۰ گردشگری بین المللی به تعداد ۱/۶ میلیارد نفر برسد و گردش مالی ناشی از آن بیش از ۲ تریلیون دلار در سراسر دنیا باشد (WTO, 1998: 24) و هم چنین به عنوان یکی از سودآورترین صنعت جهان در می‌آید به طوری که به آن صادرات نامرئی می‌گویند (نجفی کانی و همکاران، ۱۳۸۸، ۱۲۲). به بیان دیگر گردشگری تقریباً ۶٪ از تجارت جهانی را تشکیل می‌دهد و سالانه بیش از ۷۰۰ میلیون نفر سفر انجام می‌گیرد (لی، ۱۳۷۸، ۲). در واقع صنعت گردشگری را باید پدیده‌ای تقریباً نو دانست که آغاز آن به اوایل قرن نوزدهم میلادی بر می‌گردد (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۶، ۱۳۵). یکی از شکل‌های مختلف گردشگری، توریسم طبیعی یا گردش در طبیعت است که در حقیقت توریسمی بر پایه، پایداری محیط زیست با تمرکز اولیه بر تجربه محیط‌های طبیعی که عامل ترویج فرهنگ و محیط زیست است، می‌باشد و امروزه در صنعت گردشگری از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و در میان گونه‌های گردشگری از روند رو به رشدی برخوردار می‌باشد.

امروزه اکثر نهادهای متولی صنعت گردشگری در کشورهای مختلف به امر گردشگری در طبیعت و در ورای آن به لزوم حفظ محیط زیست بیش از هر زمان دیگر اذعان دارند. بنابراین در حال حاضر جهت بهره برداری مناسب از طبیعت و حفظ آن راهبرد مناسبی که پیشنهاد شده و در برخی از کشورهای جهان هم آن را در بوتله آزمایش قرار داده اند، اکوتوریسم می‌باشد که در حقیقت به معنای توریسم بر مبنای مسئولیت پذیری است (امیری، ۱۳۸۳، ۱). اولین تعریف از اکوتوریسم در سال ۱۹۶۵ توسط HETZER ارایه شد که بر طبق آن طبیعت گردی بر چهار پایه رکن اصلی، کاهش اثرات نامطلوب زیست محیطی، احترام به فرهنگ مردم بومی، افزایش مزایای ناشی از گردشگری برای مردم محلی و جلب رضایت گردشگران استوار می‌باشد (Paul et al, 2002: 74). آنچه که در اکوتوریسم مطرح است بازدیدهای آموزشی محور از نواحی دارای جاذبه‌های طبیعی خاص، فرایندهای اکولوژیکی مهم و یا جوامع گیاهی و جانوری است که در سال‌های اخیر و به ویژه در کشورهای توسعه یافته جایگاه خاصی یافته است (Hall, Lew, 1998: 2 Hipwell, 2007: 876) به طوری که سال ۲۰۰۲ میلادی از طرف سازمان ملل متحد به عنوان سال بین المللی اکوتوریسم مطرح شد (Weaver & Lawton, 2007: 1168). در بین انواع توریسم، اکوتوریسم بیشتر از شاخه‌های دیگر آن با توسعه پایدار و شرایط زیست محیطی یک منطقه مطابقت و سازگاری دارد. به طوری که شناخت جامع طراحی و آمایش مناسب و مدیریت صحیح به منظور تحقق برنامه پایدار اکوتوریسم امری ضروری و اجتناب ناپذیر است به نحوی که این امر مانع بحران‌های زیست محیطی که اساساً وجود انسان‌ها و در واقع اکوسیستم‌ها را تهدید می‌کند، می‌گردد (نجفی کانی و همکاران، ۱۳۸۸، ۱۲۲). با توجه به این که پایداری مکان‌های اکوتوریستی در ابعاد فضایی و زمانی تغییر می‌کند (Tsaour, 2006: 640) لذا تحقق صنعت توریسم دلخواه فقط با رعایت حفاظت محیطی و لحاظ واکنش پذیری اجتماعی امکان پذیر است (Teh & Cabanban, 2007: 1) و دستیابی به اکوتوریسم پایدار به موفقیت مدیریت محیط بستگی دارد (Li, 2004: 559). به هر حال طبیعت گردی در برگزیده اصول گردشگری پایدار در باره پیامدهای زیست محیطی،

اقتصادی و اجتماعی است به نحوی که فعالانه در حفاظت از میراث‌های طبیعی و فرهنگی مشارکت می‌کند و به آموزش و مشارکت جوامع بومی و محلی در کلیه مراحل برنامه ریزی توسعه و اجراء تأکید دارد (محرم نژاد و آقاخانی، ۱۳۸۸، ۲۳۹). در مناطق حفاظت شده، اکوتوریسم به عنوان یکی از شاخه‌های گردشگری می‌تواند سبب بهره برداری متعادل از محیط شود.

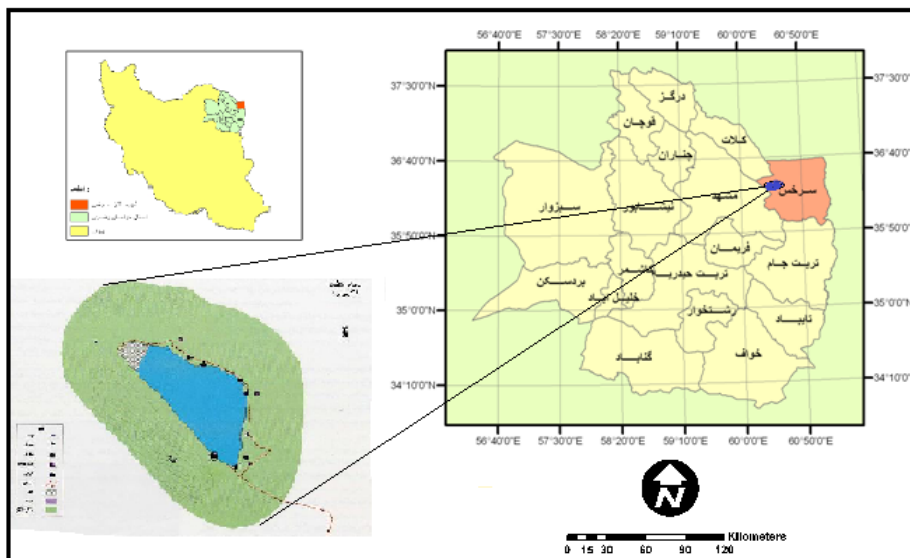
همان‌طور که اشاره شد یکی از راهکارهایی که به منظور گسترش صنعت گردشگری می‌تواند مفید باشد، شناخت مناسب‌تر توانمندی‌ها و قابلیت‌های نقاط مستعد و برنامه ریزی دقیق جهت امکان‌سنجی این مناطق به لحاظ افزایش توان جذب گردشگر می‌باشد. در این راستا تحلیل و ارزیابی قابلیت‌ها به گونه‌ی علمی همراه با مسایل زیست محیطی ضرورت شرایط فعلی است. بنابراین نیاز وافر به برنامه ریزی بنیادی جهت توسعه و مدیریت صنعت گردشگری احساس می‌شود (رنجبریان، ۱۳۸۲، ۵۵) هم‌چنین برای تداوم و توسعه‌ی آن مشارکت مردمی امری ضروری است (Woodly, 1993: 78). تجربه نشان داده است که هر کجا گردشگری بدون چارچوب برنامه ریزی و استراتژی مشخص توسعه یابد، مشکلات بیشتری را به دنبال داشته و در دراز مدت معضلات گردشگری بیشتر از فواید آن می‌شود (رنجبریان و زاهدی، ۱۳۷۹، ۷۹). در این راستا به منظور بهبود و بهره برداری از توانمندی‌های محیطی و گردشگری منطقه مورد مطالعه که به لحاظ اکولوژیکی، ساختاری و فضایی از گذشته برای گذران اوقات فراغت و لذت بردن از طبیعت، مورد توجه و استقبال گردشگران و پژوهشگران بوده است، ضرورت ارایه راهبردهای مناسب برای توسعه گردشگری دریاچه بزنگان با در نظر گرفتن شرایط و ویژگی‌های زیست محیطی و جاذبه‌های فرهنگی و مذهبی و فرآورده‌های اکولوژیکی به طور فزاینده‌ای احساس می‌شود.

در مقاله حاضر که حاصل طرح پژوهشی و مطالعاتی می‌باشد، ابتدا به شناخت توانمندی‌ها، پتانسیل‌ها و محدودیت‌های توریستی دریاچه بزنگان پرداخته شده است، زیرا این بررسی می‌تواند تأثیر سازنده‌ای در برنامه ریزی مناسب برای توسعه گردشگری منطقه مطالعاتی و رفع مسایل و مشکلات آن باشد. بنابراین در پژوهش حاضر سعی شده تا ضمن پاسخ‌گویی به طرح این سوال که پتانسیل‌ها و محدودیت‌های توسعه گردشگری دریاچه بزنگان کدامند؟ و چه راهبردها و راهکارهایی که می‌تواند منجر به توسعه گردشگری منطقه شود، وجود دارد؟ به بررسی و تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها از دیدگاه افراد ذینفع و مشارکت‌کنندگان (مسئولان امر مرتبط با دریاچه، گردشگران و پژوهشگران) در جهت توسعه گردشگری دریاچه پرداخته و در نهایت با توجه به دیدگاه‌ها و نقطه نظرات، راهبردهای مناسب برای توسعه گردشگری با استفاده از مدل تحلیلی SWOT به منظور بهره‌گیری بهینه و هدفمند از نقاط قوت و فرصت‌ها و تقویت یا از بین بردن نقاط ضعف و تهدیدها در جهت دستیابی به توسعه گردشگری دریاچه ارایه شود.

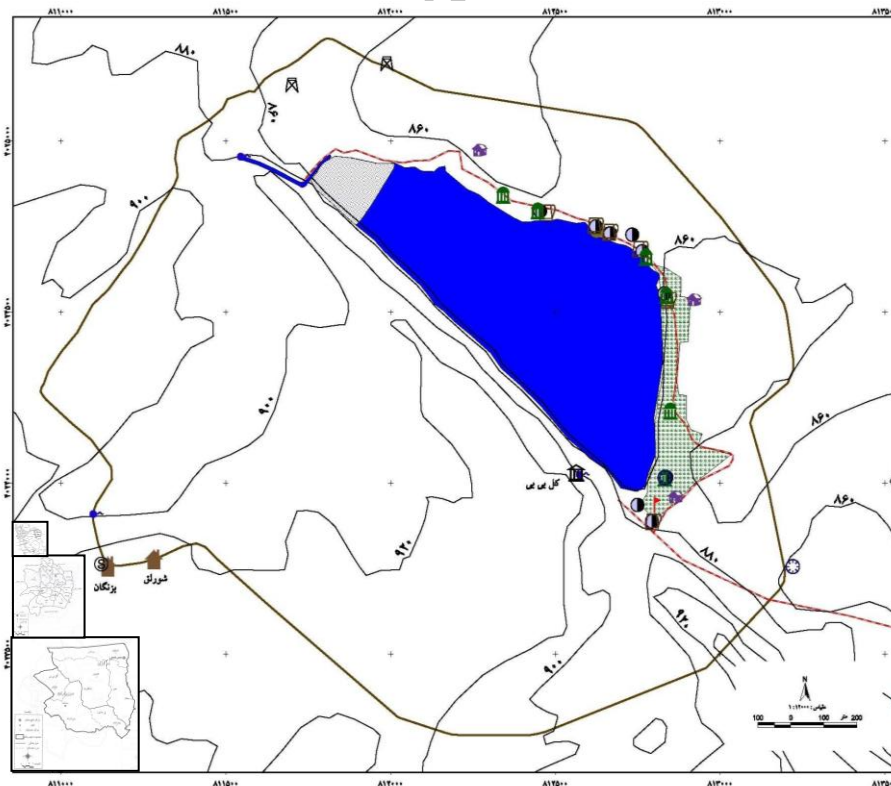
موقعیت منطقه مورد مطالعه

دریاچه بزنگان (یا گل بی بی) بزرگ‌ترین دریاچه طبیعی شمال شرق ایران می‌باشد که در استان خراسان رضوی و شهرستان مرزی سرخس واقع شده است. این دریاچه و حریم استحقاقی آن جزء آثار ملی طبیعی به ثبت رسیده و تحت مدیریت و نظارت سازمان حفاظت محیط زیست می‌باشد. محدوده مورد مطالعه از سوی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری به عنوان منطقه نمونه گردشگری انتخاب و معرفی شده است. این دریاچه از نظر مختصات جغرافیایی در ۳۶ درجه و ۱۷ دقیقه عرض شمالی و ۶۰ درجه و ۳۹ دقیقه طول شرقی و در دامنه رشته ارتفاعات بزنگان از البرز شرقی قرار دارد. وسعت آن ۶۹ هکتار و وسعت محدوده استحقاقی آن نیز ۴۳۳۱ هکتار بوده است. ارتفاع متوسط دریاچه ۸۵۰ متر از سطح دریا می‌باشد. شیب دریاچه در تمام جهات بسیار تند بوده ولی در بخش غربی بسیار ملایم است. حداکثر عمق دریاچه در زمستان ۱۳ متر و در سایر فصول حدود ۱۱ متر تخمین زده شده است. ساحل غربی دریاچه که محل آب‌های سطحی نیز می‌باشد دارای شیب بسیار ملایم با پوشش انبوه از گیاهان آبی به خصوص نی می‌باشد و زیستگاه

زیبایی را جهت پرندگان آبی فراهم آورده است. نمای ضلع جنوبی دریاچه تقریباً با درختان گز پوشیده شده و مناظر بدیعی را ایجاد کرده است. مهم ترین راه دسترسی به دریاچه از ضلع جنوبی می‌باشد که در فاصله ۹ کیلومتری از جاده ترانزیتی مشهد - سرخس واقع شده است. هم چنین از طریق راه آهن مشهد - سرخس که ارتباط ریلی را به کشور ترکمنستان امکان پذیر می‌سازد نیز می‌توان به منطقه گردشگری بزنگان دسترسی یافت. بنابراین یکی از نقاط قوت و فرصت‌های منطقه گردشگری بزنگان، همجواری با جمهوری ترکمنستان و جذب گردشگر خارجی به این محدوده است.

شکل ۱: موقعیت دریاچه بزنگان در شهرستان سرخس از استان خراسان رضوی

منبع: اداره کل حفاظت محیط زیست استان خراسان رضوی، ۱۳۸۹
شکل ۲: محدوده دریاچه بزنگان و حریم استحقاطی آن

روش پژوهش

در این پژوهش به منظور دستیابی به اهداف از روش پژوهش توصیفی - تحلیلی استفاده شده است. هم چنین بر اساس مطالعات میدانی، منابع عمده گردشگری که شامل منابع طبیعی، فرهنگی و جاذبه‌های ویژه می‌باشد، شناسایی و با استفاده از الگوی SWOT، نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدها مشخص و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. تکنیک SWOT بر این اصل استوار است که هر پدیده در یک محیط رقابتی تحت تأثیر شرایط داخلی و بیرونی قرار دارد. در واقع تحلیل قوت‌ها و ضعف‌ها در محیط درونی و تحلیل فرصت‌ها و تهدیدها از محیط بیرونی جریانی نظامند است (Wheelen, 1995: 341). اساساً SWOT یک ابزار برنامه ریزی راهبردی است (Hom- Haacke, 2001: 3). در مجموع تجزیه و تحلیل SWOT روش تحلیلی نظام یافته‌ای را برای شناسایی این عوامل و انتخاب استراتژی که بهترین تطابق را بین آنها را ایجاد کند، ارائه می‌نماید (Fisher, 1989: 161). بنابراین چنین ماتریسی می‌تواند اطلاعات را مقایسه کرده و با استفاده از آن چهار نوع استراتژی را ارائه کرد. از دیدگاه این مدل یک استراتژی مناسب، قوت‌ها (Strengths) و فرصت‌ها (Opportunities) را به حداکثر و ضعف‌ها (Weaknesses) و تهدیدها (Threats) را به حداقل ممکن می‌رساند. تحلیل این عوامل در محیط درونی و بیرونی به صورت جریان نظامند که به ارزیابی پشتیبانی برای موقعیت تصمیم گیری می‌پردازد (هریسون و جفری، ۱۳۸۲، ۱۹۲) شکل دهنده‌ی مدل سوات می‌باشند.

برای توسعه و گسترش یک استراتژی در قالب مدل SWOT، یک ماتریس از عوامل را می‌توان ایجاد کرد که به ماتریس SWOT یا ماتریس ارزیابی معروف است. این ماتریس امکان پیوند تهدیدات، فرصت‌ها، نقاط ضعف و نقاط قوت را با یکدیگر فراهم می‌آورد (جدول ۱). ماتریس سوات دارای ۹ خانه است که چهار خانه آن از عوامل اصلی تشکیل شده‌اند. خانه‌هایی که نشان دهنده استراتژی‌ها هستند دارای عنوان‌های SO، WO، ST و WT می‌باشند. بنابراین امکان تدوین چهار انتخاب یا راهبرد متفاوت فراهم می‌شود. البته در جریان عمل، برخی از راهبردها با یکدیگر هم پوشانی داشته و یا به طور هم زمان و هماهنگ با یکدیگر به اجرا در می‌آیند. در واقع بر حسب وضعیت سیستم، چهار دسته راهبرد را که از نظر درجه‌ی کنشگری متفاوت‌اند، می‌توان تدوین کرد (ابراهیم زاده و ایزدفر، ۱۳۸۸، ۲۴۳). راهبردهای چهارگانه عبارتند از: راهبرد تهاجمی (SO)، راهبرد بازنگری (WO)، راهبرد رقابتی (ST) و راهبرد تدافعی (WT).

بهرحال با توجه به بررسی‌های صورت گرفته روی محیط درونی و بیرونی منطقه مورد مطالعه، فهرستی از نقاط قوت، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها مورد شناسایی قرار گرفت و سپس از طریق نظرخواهی از مسئولان امر و گردشگران و پژوهشگران و وزن دهی به هر یک از این متغیرها و سطح محاسبه و تحلیل آنها، اولویت‌ها مشخص شد و در نهایت به منظور بر طرف کردن یا کاهش نقاط ضعف و تهدیدها و تقویت و بهبود نقاط قوت و فرصت‌های موجود در ارتباط با گسترش گردشگری دریاچه مورد مطالعه، استراتژی‌های مناسبی ارائه شده است. لازم به ذکر است که جامعه آماری در این پژوهش را کارشناسان و مسئولان ادارات مرتبط با دریاچه (سازمان حفاظت محیط زیست، محیط بانان، مسئولین سازمان گردشگری و...) و گردشگران و پژوهشگران تشکیل داده‌اند.

به طور کلی مراحل تهیه ماتریس در این پژوهش عبارتند از:

الف) تعیین نقاط ضعف، قوت، تهدیدها و فرصت‌ها در محدوده مورد مطالعه؛

ب) اختصاص ضریب وزنی بین صفر (بی اهمیت) تا یک بسیار مهم به هر عامل که در این روش جمع ضرایب وزنی

اختصاص داده شده از طریق نرمالیزه کردن ضرایب وزنی باید مساوی یک گردد؛

ج) تعیین وضع موجود هر عامل با امتیازی بین ۱ تا ۵ (ضعیف = ۱، پایین‌تر از متوسط = ۲، متوسط = ۳، بالاتر از

متوسط = ۴، بسیار خوب = ۵)؛

د) محاسبه امتیاز وزنی از طریق ضرب امتیاز هر ردیف از عوامل در وزن نرمالیزه و درج آن در ستون جدید (امتیاز

وزنی)؛

ه) محاسبه جمع امتیازهای وزنی که حداقل آن ۱ و حداکثر آن ۵ است.

جدول ۱: ماتریس SWOT

نقاط قوت - S		نقاط ضعف - W	
فرصت‌ها - O	استراتژی‌های SO	استراتژی‌های WO	
	(تهاجمی)	بازنگری	
تهدیدات - T	استراتژی‌های ST	استراتژی‌های WT	
	رقابتی	تدافعی	

قابلیت‌ها و جاذبه‌های گردشگری منطقه:

بر اساس بررسی‌ها و پیمایش‌های میدانی در منطقه نمونه گردشگری بزنگان، انواع جاذبه‌های طبیعی، تاریخی - فرهنگی و ویژه، شناسایی و ویژگی‌های آنها مشخص شده است. مهم‌ترین جاذبه منطقه وجود دریاچه بزنگان می‌باشد که از نوع دریاچه‌های لب شور و با منشأ ساختمانی و تکتونیکی است. این دریاچه که تنها منبع آب دائم و طبیعی شمال شرق کشور می‌باشد از ویژگی‌های اکولوژیکی کم نظیر و مثبتی برخوردار است و به عنوان یکی از چشم اندازهای طبیعی بی نظیر می‌باشد که می‌تواند در صورت تبدیل استعدادهای بالقوه آن به بالفعل به عنوان یکی از کانون‌های جذب توریست اعم از داخلی و خارجی مطرح باشد و با بالابردن سطح آگاهی عمومی از ارزش‌های ویژه این گونه منابع، پشتوانه‌ای در جهت بهره‌وری معقول و پایدار از این منبع با ارزش داشته باشیم. یکی از مزایای مهم منطقه گردشگری بزنگان، برخورداری از زیرساخت‌ها و تأسیسات و امکانات رفاهی گردشگری از گذشته می‌باشد. هر چند که در حال حاضر زیرساخت‌ها و امکانات رفاهی - خدماتی گردشگری دریاچه محدود می‌باشد ولی یکی از علل عمده در جذب گردشگران به منطقه تلقی می‌شود. وجود شبکه راه ارتباطی آسفالتی تا دریاچه، سکوه‌های نشیمن، آلاچیق‌ها، سرویس‌های بهداشتی، آب‌خوری‌ها و ... از جمله تأسیسات گردشگری منطقه محسوب می‌شوند.

به طور کلی پتانسیل‌ها و جاذبه‌های منطقه گردشگری دریاچه بزنگان را می‌توان به صورت؛ جاذبه‌های توپوگرافیکی و زمین شناسی، پتانسیل‌ها و جاذبه‌های گیاهی و جانوری، پتانسیل‌های منابع آبی و جاذبه‌های فرهنگی - مذهبی و ویژه طبقه بندی و در نظر گرفت. در اطراف دریاچه دو رشته ارتفاع اصلی به نام‌های بزنگان و چهل کمان مشاهده می‌شود که از نظر توپوگرافی دارای واحدهای جاذب توریست مانند دامنه، مخروط افکنه و پایکوه می‌باشد. وجود پایکوه‌های بزنگان موجب خنکی هوا به خصوص در فصل تابستان می‌شود که چنین شرایطی باعث حضور گردشگران در این فصل می‌شود. بنابراین چشم اندازهای کوهستانی بزنگان در بخش جنوب و جنوب غربی دریاچه به دلیل نزدیکی به ساحل از نقاط قوت این محدوده گردشگری است. وجود غار بزنگان در جنوب دریاچه در مجاورت روستای بزنگان از دیگر جاذبه‌های گردشگری است که تقریباً در تمام ایام سال گردشگران، پژوهشگران و غارنوردان را از مناطق مختلف به سوی خود می‌کشاند.

شکل ۲: نمایی از دریاچه بزنگان (سواحل و بقعه زیارتی گل بی بی) در شمال شرق کشور (شهرستان سرخس)، ۱۳۸۹

جامعه گیاهی به ویژه گونه‌های منحصر به فرد یکی از جنبه‌های مهم جاذب توریست است. پوشش گیاهی منطقه مورد مطالعه شامل؛ پوشش‌های لب زی در حاشیه دریاچه، پوشش گیاهی تپه زارهای اطراف و درختچه‌های ارتفاعات پیرامونی است. تنوع گیاهی در این قلمرو بسیار زیاد و علیرغم اختلاف ارتفاع کم، شرایط فلوراستیک آن بسیار مناسب است و موقعیت‌های جالبی را برای بازدیدکنندگان، گردشگران، گیاه شناسان و علاقه مندان به محیط زیست فراهم آورده است. دریاچه بزنگان به لحاظ تولید مواد گیاهی در حد واسط دریاچه‌های الیگوتروفیک و ایوتروفیک واقع شده و در فصل بهار که میزان آب‌های جاری وارده به دریاچه افزایش می‌یابد، مواد غذایی زیادی به دریاچه رسیده و میزان تولید گیاهان آبی بیشتر است. هر چند که در طی دهه‌های اخیر پوشش گیاهی مربوط به جنگل‌های ارس در ارتفاعات پیرامونی به شدت آسیب و تخریب شده‌اند ولی در اطراف دریاچه، پوشش گیاهی بسیار غنی از نی‌های وحشی، گیاهان آب‌دوست و هم چنین درختچه‌های گز سرخ مشاهده می‌شوند که به دلیل حفاظت بسیار شدید توسط محیط زیست منطقه از جذاییت و تراکم بالایی برخوردار می‌باشند.

محدوده مورد مطالعه از لحاظ حیات وحش به ویژه گونه‌های متنوع پرندگان دارای جاذبه‌های منحصر به فردی می‌باشد. از آن‌جا که دریاچه و نواحی پیرامونی آن تحت حفاظت سازمان محیط زیست قرار دارد، به عنوان یک اکوسیستم و اثر ملی حمایت شده و در نتیجه مأمّن گونه‌های متفاوتی از جانوران می‌باشد. دریاچه بزنگان از نظر جاذبه‌های حیات وحش دارای موقعیت چند جانبه است، زیرا در فصل‌های زمستان و بهار پناهگاه پرندگان مهاجر زیادی است که از روسیه یا عرض‌های جغرافیایی بالا به این ناحیه می‌آیند. هم چنین یک ایستگاه غذایی برای پرندگان عبوری از منطقه مطرح می‌باشند. بر اساس بررسی‌های انجام گرفته حوزه نفوذ دریاچه تا ارتفاعات سازند کلات در حاشیه آن دارای چهار رده جانوری شامل؛ رده پستانداران، رده پرندگان، رده خزندگان و رده ماهیان می‌باشد. در محدوده مورد مطالعه ۱۲۷ گونه پرنده از ۴۰ خانواده و ۱۳ راسته زیست می‌کنند که از نظر گونه ای ۲۳/۹٪ و از لحاظ تعداد خانواده و راسته به ترتیب ۵۰/۶ و ۵۹ درصد پرندگان کشور را شامل می‌گردد. از دیگر جاذبه‌های دریاچه به لحاظ حیات وحش، جاذبه ماهیگیری در سواحل دریاچه با قلاب است. تاکنون چندین گونه ماهی برای تکثیر در دریاچه رها شده که می‌تواند بر غنی سازی آن موثر باشد. ولی به دلیل آسیب شدید وارده بر محیط زیست دریاچه در طی فصولی از سال، ماهیگیری توسط محیط بانان کنترل و حتی ممنوع می‌شود. در مواقعی از سال، ماهیگیری به وسیله قلاب توسط گردشگران و فقط در سواحل آزاد امکان پذیر بوده و جاذبه بسیاری به همراه دارد، زیرا می‌تواند گردشگران را با نشستن در سواحل دریاچه مشغول کرده و از آن لذت ببرند.

یکی از مهم‌ترین جاذبه‌های مذهبی - فرهنگی در محدوده مطالعاتی، بقعه گل بی بی در ضلع جنوبی دریاچه است که چشمه‌ای به همین نام در محل ساختمان بقعه وجود دارد. این زیارتگاه، گردشگران و زائرین بسیاری را به منظور ندورات به منطقه جلب می‌کند.

به هرحال یکی از مسایل اساسی در زمینه توسعه فعالیت‌های گردشگری در محدوده دریاچه، بروز مشکلات و تهدیدها ناشی از حضور و ازدحام گردشگران در این محیط می‌باشد. از طرف دیگر ورود گردشگران به این مناطق موجب بروز تهدیدهای زیست محیطی و پیامدهای منفی ناشی از آن می‌شود که ارائه راهبردها و راهکارها و اجرای ضوابط و استانداردها در ارتباط با نحوه بهره برداری و استفاده از منابع محیطی می‌تواند، اثرات احتمالی را کاهش داده و تداوم و حفظ اکوسیستم دریاچه را نیز به دنبال داشته باشد.

تجزیه و تحلیل عوامل موثر بر گردشگری محدوده در الگوی SWOT

به منظور ارزیابی راهکارها و سیاست‌های توسعه گردشگری دریاچه بزنگان، شناخت عوامل چهارگانه مدل SWOT در جهت رفع ضعف‌ها، تهدیدها و بهبود قوت‌ها و فرصت‌ها امری اجتناب ناپذیر تلقی می‌شود. بر این اساس راهکار توسعه

گردشگری دریاچه با فهرست کردن مهم‌ترین نقاط قوت و فرصت به منظور؛ ۱- طرح راهبردی تهاجمی مبتنی بر بهره‌گیری از برتری‌های رقابتی دریاچه طبیعی، ۲- تبیین مهم‌ترین فرصت‌های پیش رو به منظور رفع نقاط ضعف درون ناحیه‌ای از طریق ارایه راهبردهای بازنگری به منظور تخصیص مجدد منابع، ۳- طرح مهم‌ترین قوت‌های درون ناحیه‌ای به منظور رفع تهدیدهای برون ناحیه‌ای با تأکید بر نیازمندی‌های دریاچه‌های طبیعی، ۴- طرح راهبرد تدافعی به منظور رفع آسیب پذیری ناحیه‌ای که به ارایه‌ی آن پرداخته می‌شود.

عوامل داخلی موثر بر گردشگری محدوده مطالعاتی

هدف این مرحله، سنجش محیط داخلی منطقه‌ی مورد مطالعه جهت شناسایی نقاط قوت و ضعف است؛ یعنی جنبه‌هایی که در راه دستیابی به اهداف برنامه ریزی و اجرای تکنیک آن چنان چه زمینه‌های مساعد یا بازدارنده دارد مورد توجه است. با توجه به بررسی‌های انجام شده در منطقه مورد مطالعه، تعداد ۱۰ قوت داخلی در برابر ۸ نقطه ضعف داخلی شناسایی شده است. یافته‌ها بیانگر آن است که مهم‌ترین نقاط قوتی که منطقه از آن برخوردار است عبارت است از: وجود چشم اندازهای زیبای طبیعی از جمله دریاچه، النگ زارها با امتیاز وزنی ۰/۸ در رده اول، دسترسی به راه‌های ارتباطی آسفالتی و شبکه راه‌های اصلی با امتیاز وزنی ۰/۲۸ در رده دوم، طبیعت وحش زیبا و تنوع زیستی در پیرامون منطقه با امتیاز وزنی ۰/۲ در رده سوم قرار دارند. فقدان و کمبود جایگاه‌های مناسب جهت اقامت گردشگران در کوتاه مدت و طولانی مدت یکی از مهم‌ترین نقاط ضعف داخلی مطرح می‌باشد. در جدول (۲) نتایج تجزیه و تحلیل عوامل داخلی موثر بر گردشگری منطقه بر اساس الگوی SWOT آورده شده است.

جدول ۲: نتایج تجزیه و تحلیل عوامل داخلی موثر بر گردشگری دریاچه بزنگان (IFAS)

امتیاز وزنی	درجه بندی	وزن	مجموعه عوامل داخلی
نقاط قوت			
۰/۸	۵	۰/۱۶	وجود چشم اندازهای زیبای طبیعی از جمله دریاچه، النگ زارها،
۰/۲	۲	۰/۱	طبیعت وحش زیبا و تنوع زیستی در پیرامون منطقه،
۰/۰۶	۳	۰/۰۲	وجود جاذبه مذهبی - فرهنگی از جمله بقعه گل بی بی،
۰/۰۳	۱	۰/۰۳	وجود امکانات اولیه گردشگری جهت تفرج‌های چند ساعته و روزانه،
۰/۰۶	۲	۰/۰۳	برخورداری از امکانات زیربنایی مانند: آب، برق و ...،
۰/۱۵	۳	۰/۰۵	وجود شرایط آب و هوایی مناسب در فصل بهار و اواخر زمستان،
۰/۲۸	۴	۰/۰۷	دسترسی به راه‌های ارتباطی آسفالتی و شبکه راه‌های اصلی،
نقاط ضعف			
۰/۳	۳	۰/۱	نبود مکان‌های مناسب جهت اقامت بلند مدت،
۰/۳۶	۴	۰/۰۹	کمبود جایگاه‌های مناسب به منظور استفاده‌های گردشگری کوتاه مدت،
۰/۱۲	۲	۰/۰۶	کمبود امکانات اولیه گردشگری از قبیل سرویس‌های بهداشتی، سکویهای نشیمن
۰/۱۴	۲	۰/۰۷	و ...،
۰/۳	۳	۰/۱	محرومیت و مرزی بودن منطقه،
۰/۲۷	۳	۰/۰۹	ضعف ارائه تبلیغات به منظور معرفی استعدادهای دریاچه،
۰/۲۱	۳	۰/۰۷	فقیر بودن فضای سبز و جنگل طبیعی در منطقه،
	۲		فقدان سیستم جمع آوری زباله در اطراف دریاچه،
			فقدان سیستم روشنایی مناسب در اطراف دریاچه،
۳/۳۸		۱	جمع

عوامل خارجی موثر بر گردشگری محدوده مطالعاتی :

هدف این مرحله کند و کاو آثار محیط خارجی در ناحیه‌ی مطالعه شده، جهت شناسایی فرصت و تهدیدهایی است که منطقه‌ی گردشگری دریاچه بزنگان با آن روبرو است. با توجه به یافته‌های تحقیق می‌توان نتیجه گرفت که در منطقه مورد مطالعه ۹ فرصت خارجی در برابر ۷ تهدید خارجی وجود دارد. بر اساس نتایج حاصل از جدول (۳)، مهم‌ترین فرصت‌هایی که برای منطقه‌ی گردشگری بزنگان از دیدگاه پرسش شوندگان با آن روبرو می‌باشد؛ عبارتند از:

- انگیزه بالای مسئولین محلی نسبت به ساماندهی خدمات گردشگری با امتیاز وزنی ۰/۵۶ - به عنوان اولین فرصت شناخته شده است. فرصت مناسب برای ساکنین محلی جهت اشتغال زایی و حفاظت از ارزش‌های طبیعی و هم چنین نظارت و کنترل محیط بانان و برقراری امنیت کافی هر کدام با امتیاز وزنی ۰/۳۶ به عنوان فرصت‌های بعدی و نزدیکی به جاده ترانزیتی سرخس - ترکمنستان و راه آهن سرخس - مشهد با امتیاز وزنی ۰/۱۸ در اولویت بعدی قرار دارند. مولفه‌های مربوط به تهدیدها نشان می‌دهد که آلودگی‌های زیست محیطی ناشی از نشت فاضلاب به دریاچه با امتیاز وزنی ۰/۶۵ و آلودگی محیط دریاچه ناشی از زباله ریزی با امتیاز وزنی ۰/۳۳ به عنوان مهم‌ترین تهدیدهای منطقه به شمار می‌آید.

جدول ۳: نتایج تجزیه و تحلیل عوامل خارجی موثر بر گردشگری دریاچه بزنگان (EFAS)

امتیاز وزنی	درجه بندی	وزن	مجموعه عوامل خارجی
فرصت‌ها			
۰/۱۲	۳	۰/۰۴	• نزدیکی به جاذبه‌های اکوتوریستی در اطراف منطقه (غارهای بزنگان و مزدوران)،
۰/۵۶	۴	۰/۱۴	• انگیزه بالای مسئولین محلی نسبت به ساماندهی خدمات گردشگری،
۰/۱۸	۳	۰/۰۶	• نزدیکی به جاده ترانزیتی سرخس - ترکمنستان و راه آهن سرخس - مشهد،
۰/۳۶	۴	۰/۰۹	• نظارت و کنترل مستمر محیط بانان سازمان حفاظت محیط زیست از محدوده گردشگری و برقراری امنیت کافی،
۰/۰۱	۱	۰/۰۱	• فرصت جذب گردشگر خارجی و ارزآوری به منطقه،
۰/۳۶	۳	۰/۱۲	• فرصت مناسب برای ساکنین محلی جهت اشتغال زایی و حفاظت از ارزش‌های طبیعی،
۰/۱	۲	۰/۰۵	• فرصت مناسب جهت توسعه امکانات و فعالیت‌های مرتبط با فایقرانی و ماهیگیری در دریاچه،
تهدیدها			
۰/۳۳	۳	۰/۱۱	• آلودگی محیط دریاچه ناشی از زباله ریزی توسط گردشگران،
۰/۱۸	۲	۰/۰۹	• افزایش آلودگی‌های صوتی و تأثیر بر محیط جانوری منطقه،
۰/۶۵	۵	۰/۱۳	• امکان نشت فاضلاب سرویس‌های بهداشتی به دریاچه به دلیل کارستی بودن منطقه،
۰/۰۸	۲	۰/۰۴	• آلودگی هوا ناشی از حضور گردشگران و وسایل نقلیه به محدوده دریاچه،
۰/۰۸	۲	۰/۰۴	• امکان تغییر مسیر پرندگان مهاجر به اکوسیستم آبی بزنگان به دلیل ازدحام گردشگر،
۰/۱۵	۳	۰/۰۵	• تخریب پوشش گیاهی طبیعی و دست کاشت و گونه‌های دارویی به منظور استفاده از آن‌ها برای پخت و پز
۰/۰۶	۲	۰/۰۳	• طوفان‌های ماسه بادی و تأثیر بر تأسیسات گردشگری،
۳/۲۲		۱	کل

منبع : مطالعات میدانی، ۱۳۸۹.

اولویت بندی نهایی

با توجه به نتایج به دست آمده، اولویت بندی هر یک از اجزای SWOT به تفکیک نقاط ضعف، قوت، فرصت‌ها و تهدیدها و به نسبت تأثیرگذاری آن‌ها تهیه و در جدول‌های (۴) و (۵) ارائه شده است.

جدول ۴: اولویت بندی نهایی عوامل موثر داخلی در توسعه گردشگری دریاچه

اولویت	نقاط قوت (S)	اولویت	نقاط ضعف (W)
۱	وجود چشم اندازهای زیبای طبیعی از جمله دریاچه، الگ زارها	۱	کمبود امکانات اولیه گردشگری از قبیل سرویس‌های بهداشتی، سکوهای نشیمن و...
۲	دسترسی به راه‌های ارتباطی آسفالتی و شبکه راه‌های اصلی	۲	کمبود جایگاه‌های مناسب به منظور استفاده‌های گردشگری کوتاه مدت
۳	برخورداری از امکانات زیربنایی مانند: آب، برق و...	۳	فقیربودن فضای سبز و جنگل طبیعی در منطقه
۴	وجود امکانات اولیه گردشگری جهت تفرج‌های چند ساعته و روزانه	۴	محرومیت و مرزی بودن منطقه
۵	وجود شرایط آب و هوایی مناسب در فصل بهار و اواخر زمستان	۵	نبود مکان‌های مناسب جهت اقامت بلند مدت
۶	طبیعت وحش زیبا و تنوع زیستی در پیرامون منطقه	۶	فقدان سیستم روشنایی مناسب در اطراف دریاچه
۷	وجود جاذبه مذهبی - فرهنگی از جمله بقعه گل بی بی	۷	فقدان سیستم جمع آوری زباله در اطراف دریاچه
۸			ضعف ارائه تبلیغات به منظور معرفی استعدادهای دریاچه

جدول ۵: اولویت بندی نهایی عوامل موثر خارجی در توسعه گردشگری دریاچه

اولویت	فرصت‌ها (O)	اولویت	تهدیدها (T)
۱	انگیزه بالای مسئولین محلی نسبت به ساماندهی خدمات گردشگری،	۱	تخریب پوشش گیاهی طبیعی و دست کاشت و گونه‌های دارویی
۲	نزدیکی به جاذبه‌های اکوتوریستی در اطراف منطقه (غارهای بزنگان و مزدوران)،	۲	آلودگی محیط دریاچه ناشی از زباله ریزی توسط گردشگران،
۳	نزدیکی به جاده ترانزیتی سرخس - ترکمنستان و راه آهن سرخس - مشهد،	۳	امکان نشت فاضلاب سرویس‌های بهداشتی به دریاچه به دلیل کارستی بودن منطقه،
۴	فرصت مناسب برای ساکنین محلی جهت اشتغال زایی و حفاظت از ارزش‌های طبیعی،	۴	افزایش آلودگی‌های صوتی و تأثیر بر محیط جانوری منطقه،
۵	فرصت مناسب جهت توسعه امکانات و فعالیت‌های مرتبط با قایقرانی و ماهیگیری در دریاچه،	۵	طوفان‌های ماسه بادی و تأثیر بر تأسیسات گردشگری،
۶	نظارت و کنترل مستمر محیط بانان سازمان حفاظت محیط زیست از محدوده گردشگری و برقراری امنیت کافی،	۶	امکان تغییر مسیر پرندگان مهاجر به اکوسیستم آبی بزنگان به دلیل ازدحام گردشگر،
۷	فرصت جذب گردشگر خارجی و ارزآوری به منطقه،	۷	آلودگی هوا ناشی از حضور گردشگران و وسایل نقلیه به محدوده دریاچه،

(قنبرزاده و بهنیا، ۱۳۸۹: ۲۱۸ و سایت گوگل ارث)

شکل ۴: تصویر ماهواره‌ای از دریاچه بزنگان و جانمایی پروژه‌های پیشنهادی در طرح توسعه گردشگری منطقه

تدوین راهبردها و استراتژی‌های توسعه گردشگری دریاچه

همان‌طور که اشاره شد ماتریس سوات امکان تدوین چهار انتخاب یا راهبرد متفاوت را فراهم می‌آورد. در این قسمت پس از طراحی ماتریس بر اساس مدل SWOT برای منطقه مورد مطالعه، اقدام به تنظیم استراتژی‌های چهارگانه شامل؛ استراتژی‌های تهاجمی (SO)، رقابتی (ST)، بازنگری (WO) و تدافعی (WT) شده و در نهایت به تحلیل آنها پرداخته می‌شود.

– **راهبرد تهاجمی:** این مجموعه راهبردی از تقابل نقاط قوت و فرصت‌ها به وجود آمده و عناصر راهبردی منتج از آن، کمک می‌نماید تا پدیده مورد مطالعه از نقاط قوت خود در جهت بهره‌مندی هر چه بیشتر از فرصت‌های مهیا شده‌اش از سوی محیط خارجی استفاده نماید. به بیان دیگر در این استراتژی تمرکز بر نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی استوار است که شامل موارد زیر می‌باشد:

- جاذبه‌های اکوتوریستی بالا از جمله دریاچه و نزدیکی به دیگر جاذبه‌های گردشگری منطقه؛

- تنوع زیستی بالا و نزدیکی به جاده و راه آهن ترانزیتی سرخس و ترکمنستان؛

- گسترش جاذبه‌های مذهبی - فرهنگی و ورزشی و انگیزه بالای مسئولین نسبت به ساماندهی منطقه؛

- استفاده هدفمند از گردشگری تفریح‌های روزانه از طریق نظارت محیط بانان بر محیط زیست محدوده؛

- فرصت جذب گردشگران خارجی و ارزآوری با توجه به امکانات زیربنایی موجود در محل و استفاده از تورهای علمی.

– **راهبرد رقابتی:** این استراتژی‌ها تکیه بر تنوع بخشی بر نقاط قوت درونی و تهدیدهای بیرونی دارند. عناصر راهبردی این مجموعه تأکید بر توانایی‌های درونی و ارتقاء ظرفیت‌های آن، در کاهش و حذف تهدیدهای خارجی و بیرونی دارند. این راهبردها عبارت‌اند از:

- برنامه ریزی در زمینه کنترل آلودگی دریاچه در زمینه زباله ریزی و حفظ و حراست از چشم اندازهای زیبای آن؛

- بهره‌مندی از امکانات مذهبی منطقه در زمینه صنعت توریسم؛

- آموزش‌های لازم و تبلیغات در زمینه حفاظت از تنوع زیستی، فضای سبز و زیستگاه‌های پرندگان؛

- برنامه ریزی زیست محیطی مناسب در زمینه کنترل آلودگی هوای دریاچه و نشت فاضلاب؛

- استفاده از امکانات ویژه سازه‌ای و طبیعی در زمینه ایجاد بادشکن به منظور کنترل طوفان‌های ماسه بادی.

– **راهبرد بازنگری:** در این گروه از استراتژی‌ها ضمن تأکید بر نقاط ضعف درونی سعی بر آن است که با بهره‌گیری از فرصت‌های بیرونی، استراتژی‌های مربوط به رفع نقاط ضعف فرا روی نواحی توریستی و روستایی منطقه تعیین شود. این راهبردها در بر گیرنده موارد زیر می‌باشد:

- برنامه ریزی در زمینه امکانات دهی اقامتگاه‌های مجهز برای اقامت طولانی مدت با توجه به جاذبه‌های اکوتوریستی،

- برنامه ریزی در زمینه جبران کمبودهای اولیه از جمله سرویس‌های بهداشتی با توجه به نزدیکی به جاده‌های آسفالتی در منطقه؛

- رفع محدودیت زدایی و نظارت مستمر توسط سازمان‌های منطقه ای بر محدوده گردشگری؛

- کنترل سیستم جمع‌آوری زباله در اطراف دریاچه و مدیریت مناسب به منظور تفریحات ماهیگیری و قایقرانی در دریاچه؛

- برنامه ریزی در زمینه سیستم روشنایی مناسب در حاشیه دریاچه و اشتغال زایی ساکنین محلی؛

– **راهبرد تدافعی:** این گروه از استراتژی‌ها از تقابل و تعامل نقاط ضعف و تهدیدها شکل می‌یابد. این مجموعه تأکید بر کمک به طبیعت گردی و توسعه گردشگری منطقه می‌نماید. به بیان دیگر این راهبردها تأکید بر رفع آسیب‌پذیری منطقه‌ی مورد مطالعه داشته و عبارتند از:

- وضع مقررات شدید کنترل آلودگی دریاچه توسط گردشگران؛

- استفاده از نیروهای محلی به منظور نظارت بر محیط زیست دریاچه و شکار؛
- تشویق بخش خصوصی در زمینه ایجاد امکانات اولیه گردشگری با توجه به مقررات زیست محیطی؛
- سرمایه گذاری ناشی از درآمدهای گردشگری در حاشیه دریاچه به منظور توسعه گردشگری منطقه؛
- هماهنگی لازم بین مراکز بخش خصوصی و دولتی در زمینه معرفی منطقه و جذب سرمایه گذار.

نتیجه گیری

در سطح جهان، ایران یکی از پنج کشوری است که از بیشترین تنوع محیطی و جغرافیایی برخوردار بوده و یکی از ذخیره گاه‌های مهم تنوع زیستی سیاره زمین به شمار می‌آید (زمردیان، ۱۳۸۲، ۹۹). مناطق حفاظت شده از جمله دریاچه طبیعی بزنگان در شمال شرق کشور به عنوان یکی از منابع اکولوژیکی می‌تواند با تأکید بر اکوتوریسم یک رویکرد جدید گردشگری در طبیعت را شکل دهد. همان‌طور که اشاره شد دریاچه بزنگان از ویژگی‌های اکولوژیکی کم نظیر و مثبتی برخوردار است و به عنوان یکی از چشم اندازهای می‌تواند در صورت تبدیل استعدادهای بالقوه آن به فعل یکی از کانون های جذب توریست به شمار آید. هر چند که در طرح توسعه آتی، تقویت و ایجاد تأسیسات و تجهیزات زیربنایی و رفاهی، تغییر کیفیت فضاهای مرتبط با زیرساخت‌های منطقه و بهسازی و ارتقاء کیفیت چشم اندازهای دریاچه به لحاظ فضای سبز سازگار با محیط از مهم ترین برنامه‌های اجرایی در راستای فعالیت‌های گردشگری منطقه می‌باشد.

با توجه به مبانی نظری پژوهش و پیمایش‌های میدانی انجام شده به منظور ارایه راهبردها و راهکارهای توسعه‌ی گردشگری دریاچه بزنگان با استفاده از تکنیک SWOT، ظرفیت‌ها و محدودیت‌های توریستی دریاچه مشخص شد و سپس پاسخ‌های عملی و راهکارهای اجرایی توسعه‌ی گردشگری دریاچه ارایه شد. در مجموع ۱۹ نقطه قوت و فرصت به عنوان مزیت‌ها و ۱۵ ضعف و تهدید به عنوان محدودیت‌ها و تنگناهای پیش روی در سطح این منطقه قابل شناسایی است. ولی توانمندی‌های دریاچه به عنوان یک پدیده گردشگری منحصر به فرد می‌باشد. از طرفی توسعه‌ی فعالیت‌های گردشگری در این گونه از مناطق تحت حفاظت می‌بایست در راستای توجه جدی به مسایل زیست محیطی انجام گیرد و با کمترین پیامدهای اکولوژیک و زیست محیطی نیز همراه باشند. زیرا حفظ اندازه مطلوب، توجه به منافع جمعی، آگاهی نسبت به ارزش‌ها و تفکر در قالب توسعه می‌تواند کمک موثری به گردشگری پایدار در منطقه بنماید. بنابراین ایجاد صنعت گردشگری پایدار نیازمند زیرساخت‌های مناسب سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است و مشارکت گسترده‌ی جوامع محلی در طرح‌های توسعه را طلب می‌کند. بنابراین در طرح‌های توسعه‌ی صنعت گردشگری توجه به معیارهای کیفی و اهداف اجتماعی ضروری است زیرا که توسعه‌ی نامناسب و ناهماهنگ و حساب نشده می‌تواند تهدیدهای بسیار و ویرانگری را برای طبیعت و محیط زیست به بار آورد (فاضل نیا و هدایتی، ۱۳۸۹، ۱۴۶). مسلماً توزیع و تخصیص مجدد امکانات در محدوده دریاچه با توجه به نقاط ضعف امری ضروری است. هر گونه اقدام که باعث اعتلاء سیستم گردشگری منطقه شود در افزایش سطح تولید ناخالص ملی و جذب گردشگر و کیفیت وضعیت اکوتوریستی منطقه موثر خواهد بود. وجود پتانسیل های گیاهی و جانوری در محدوده دریاچه، امکان بازدیدگردشگران علمی و افراد محقق و پژوهشگران را از این منطقه فراهم و در مقایسه با گذشته نیز افزایش داده است. در سال‌های اخیر بازدیدهای آموزشی برای گردشگران از نواحی اکوتوریستی و تأکید بر حفظ محیط زیست مناطق حفاظت شده جایگاه ویژه‌ای یافته است (Hipwell, 2007, 876). دریاچه بزنگان یکی از مناطقی است که زمینه‌های این چنین بازدیدها را در سطح ملی فراهم آورده است.

از مهم‌ترین تهدیدهایی که منطقه مورد مطالعه با آن مواجه است آلودگی‌های زیست محیطی ناشی از حضور گردشگران و زباله ریزی در اطراف دریاچه می‌باشد که در این رابطه بایستی اقدامات کنترلی به منظور کاهش آلاینده‌ها جهت تداوم و حفظ اکوسیستم دریاچه انجام داد. بهسازی و ارتقاء کیفیت چشم اندازهای دریاچه بزنگان که می‌تواند در تغییر اکوسیستم دریاچه و جذب گردشگران حائز اهمیت باشد، توسعه‌ی فضای سبز سازگار با محیط منطقه است. با توجه

به بالا بودن ساعات آفتابی در منطقه، توجه به احداث سایبان‌های طبیعی با گونه‌های سایه گستر ضرورت دارد. از دیگر جنبه‌هایی که در ارتباط با توسعه فعالیت‌های گردشگری در منطقه می‌بایست مورد توجه بیشتری قرار گیرد تشویق و ترغیب بخش خصوصی به منظور افزایش سرمایه گذاری در زمینه توسعه گردشگری دریاچه است، زیرا نظارت و حمایت دولت و به خصوص سازمان حفاظت محیط زیست در تقویت زیرساخت‌های مورد نیاز صنعت گردشگری حائز اهمیت می‌باشد.

بنابراین با توجه به برخورداری منطقه از توانمندی‌ها و قابلیت‌های اکوتوریستی، هر گونه راهبرد در راستای توسعه پایدار، نیازمند تعیین چارچوب نظام برنامه ریزی، نظارت و حمایت مستمر، تبلیغات موثر و توسعه مشارکت محلی و ... می‌باشد.

منابع

- ۱- ابراهیم زاده، یحیی و ایزدفر، الهام (۱۳۸۸): تحلیلی بر مکان یابی فرودگاه بین المللی شهید بهشتی اصفهان با استفاده از الگوی راهبردی SWOT، فصل نامه جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۱۳، صص ۲۶۱-۲۳۷.
- ۲- امیری، شهرام (۱۳۸۳): اکوتوریسم، راهبردی مناسب در توسعه صنعت گردشگری، نشریه مسافران، شماره ۲۷.
- ۳- پاپلی یزدی، محمد حسین و سقایی، مهدی (۱۳۸۶): گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، چاپ دوم، انتشارات سمت.
- ۴- رنجبریان، بهرام (۱۳۸۲): برنامه ریزی توریسم در سطح ملی و منطقه‌ای، اصفهان، انتشارات جهاد دانشگاهی.
- ۵- رنجبریان، بهرام و زاهدی، محمد (۱۳۷۹): برنامه ریزی گردشگری در سطح ملی و منطقه‌ای، جهاد دانشگاهی اصفهان.
- ۶- زمردیان، محمد جعفر (۱۳۸۲): زیرساخت‌های ژئومورفولوژیکی اکوتوریسم در ایران، فصل نامه جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره اول، صص ۱۲۲-۹۷.
- ۷- سازمان حفاظت محیط زیست (۱۳۸۸): نقش توریسم و پارک‌های ملی در توسعه اقتصادی - اجتماعی کشورها، جلد ۵.
- ۸- فاضل نیا، غریب و هدایتی، صلاح (۱۳۸۹): راهبردهای مناسب برای توسعه اکوتوریسم دریاچه زریوار، فصل نامه جغرافیا و توسعه، شماره ۱۹، صص ۱۷۰-۱۴۵.
- ۹- قنبرزاده، هادی و بهنیافر، ابوالفضل (۱۳۸۹): مطالعات امکان سنجی منطقه نمونه گردشگری دریاچه بزنگان، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان خراسان رضوی.
- ۱۰- لی، جان (۱۳۷۸): گردشگری و توسعه جهان سوم، ترجمه: رکن الدین افتخاری، عبدالرضا صالحی و امین و معصومه سادات، شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
- ۱۱- محرم نژاد، ناصر و آقاخانی، مهسا (۱۳۸۸): ارزیابی تهدیدها و فرصت‌های عوامل راهبردی صنعت.
- ۱۲- نجفی کانی، علی اکبر، مطیعی لنگرودی، سید حسن و نجفی، کبری (۱۳۸۸): امکان سنجی توسعه اکوتوریسم در مناطق روستایی با استفاده از مدل تحلیلی SWOT، مطالعه موردی: شهرستان آمل، فصل نامه جغرافیا، شماره ۱۸ و ۱۹، صص ۱۳۹-۱۲۱.
- ۱۳- هریسون، جان و جفری، کارن (۱۳۸۷): مدیریت استراتژیک، ترجمه: بهروز قاسمی، انتشارات هیات.

14- Fisher, C. (1989): Current and Recurrent Challenges in HRM, Journal of Management 15, NO 2.

15- Hall, M. Lew, A. (1998): Sustainable Tourism: A Geographical Perspective, Harlow: Prentice Hall.

- 16- Haywood, K. M (1998): Tourism Management. Responsible and Responsive Tourism Planning in The Community.
- 17- Hipwell, W. T. (2007): Taiwan Aboriginal Ecotourism, Tanayiku Natural Ecology Park. Annals of Tourism Research. Vol. 34. No 4.
- 18- Hom Haacke, L, Using Swot for Project Planning Sessions, PN. 3 Hughes. A. (2001): Tourism as Sustainable Industry in The Rural Community of Arising, West Scotland, MSc Thesis, Napier University.
- 19- Li, W (2004): Environmental management indicators for ecotourism in Chinas nature Reseves: A Case Study in Tianmushan Nature Reserve. Tourism Management 25.
- 20- Paul, F.J. Eagles, Stephen, F. McCool and Christopher D. Haynes, (2002): Sustainable Tourism in Protected Areas: Guide Lines for Planning and Management.
- 21- Swarbrook, S. (1999): Stainable Tourism - Management.
- 22- The, L., Cabanban, A, S. (2007), Planning for Sustainable Tourism in Southern Pulau Banggi: An Assessment of Biophysical Conditions and Their Implications for Future Tourism Development. Journal of Environmental Management Article in Press.
- 23- Tsaor, S. H., Lin, Y. C., Lin, G. H (2006): Evaluating Ecotourism Sustainability From The Integrated Perspective of Resource, Community and Tourism. Tourism Management 27.
- 24- Weaver, D.B., Lawton, L. J (2007): Twenty Years on: The State of Contemporary Ecotourism Research. Tourism Management 28.
- 25- Wheelen, T.L. Hunger, J. D. (1995): Strategic Management and Business Policy (5 th Ed), Reading, MA: Addison - Wesley.
- 26- WTO (1999): Year book of Tourism Statistics.
- 27- WTO (2001): Year book of Tourism Statistics.

Archive of SID